

HATÁROKON TÚL

VARGA FRIGYES

A kétnyelvűség Szlovákiában

*„A nemzetiség nem pusztá osztályozás,
de örömkeltő és bajhozó valóság...”*

(József Attila)

Szlovákia vegyes nemzetiségű területein az emberek közötti kommunikációnak elvi és gyakorlati feltétele a kétnyelvűség. Ezt a tényt eltérően értelmezik a kommunikációban részt vevő partnerek. A hatalom úgy tekint a kétnyelvűsége, mint a főként magyarlakta vidékek magyar anyanyelvű lakossága által kitűzött, feltétlenül elérendő célra. A „valamilyen” kétnyelvűség elsajátításának erőltetését (mégpedig bármilyen eszközzel) éppen az úgynevezett alternatív iskolatípusok bevezetésével szorgalmazza az oktatási tárca a pénzügyi költségvetés hathatós támogatásával. A szlovák nyelv tökéletes ismerete hivatalosan a szlovákiai magyaroknak a többségi társadalomba való minél jobb beilleszkedését hivatott elősegíteni, ami számukra a teljes esélyegyenlőség megteremtésének egyik eszköze. Valójában a szlovák nyelv használatának kiterjesztése a nemzeti kisebbség nyelvi és kulturális asszimilálásának leginkább célravezető módszere. A Szlovákiában élő legnagyobb nemzeti kisebbség – a magyarság – esetében a második nyelvnek „tökéletes” elsajátítása csak illúzió lehet, így ez az illúzió az az utópia, amelyet esélyegyenlőségnek, érvényesülési lehetőségnek neveznek a hivatalos szervek. A valódi esélyegyenlőséget sokkal inkább segítené a nemzetiségek nyelvén is folyható közélet, az öngazgatással rendelkező iskola és kultúra.

Az igazi cél valójában nem a kétnyelvűség, hanem a nyelvcsere folyamatának elősegítése. Ezt bizonyítja, hogy a többségi területeken nem szorgalmazzák a kétnyelvűséget, a nemzetiség nyelvén oktató iskolákban a szlovák nyelv elsajátításának fokozására a költségvetés 1994-ben 100 millió szlovák koronát biztosít, ugyanakkor ezekben az iskolákban megemelték a szlovák nyelv óráinak számát, valamint „lehetőséget” adnak más szaktantárgyak szlovák nyelven történő oktatására. Ugyanakkor a magyarnak, az eddigi első nyelvnek az egyes területeken ijesztő mértékű visszaszorulásának a megállításával alig néhány nyelvművelő foglalkozik szerény, meglehetősen erőtlén eszközeivel.

Míndezek ismeretében nem lehet csodálkozni azon, hogy a kétnyelvű oktatásnak a kormányzat által szorgalmazott formája nem szakszerű, talán szándékosan is szakavatatlan beavatkozás. A kormányzat arra épít, hogy e szakterület kutatási eredményeinek hiánya az ő „malmára” hajtja a vizet. Az is igaz persze, hogy szlovákiai viszonyok között nagyon szerény mértékűek a tudományos kutatások ezen a téren. „Szerencsénkre” az anyaországgal határos szomszéd országokban is jelentős számban élnek nemzeti kisebbségek, és az anyaországon belül is ismeretsek a kétnyelvűség problémái. Az így nyert tudományos ismeretek, felmérések tapasztalatait kell hogy figyelmeztessenek a kétnyelvűsége nevelés (oktatás) nem

szakavatott alkalmazásának veszélyeire és asszimilációs következményeire. Emlékeztetni szeretnék *Lanstyák István* szlovákiai magyar, *Győri-Nagy Sándor* budapesti nyelvészeknek, *Fehér Zoltán* bajai nyelvkatotónak és másoknak a munkásságára, akik különböző területeken vizsgálták a kétnyelvűség kialakulását, gyakorlatát és következményeit. Mindnyájan ugyanarra a következtetésre jutottak: a kétnyelvűség nyelvváltást, nyelvvisszaszorulást vagy nyelvcserét eredményez, ha ez kikényszerített vagy nem szakszerű beavatkozással valósul meg. Befolyásolja az identitástudat alakulását, lassítja (vagy gátolja) a nyelvátörökítést, deformálja az anyanyelvező való érzelmi kötődést. (Hogy mást ne említsek: a magyarórán azt hallja a gyermek, hogy a magyar az anyanyelve, a szlovákórán pedig, hogy a szlovák nyelv az első nyelve.)

E tanulmánynak nem az a célja, hogy a kétnyelvűség realitását, annak a gyakorlati életben való elutasítását fejtegesse, ellenkezőleg. Szót kíván emelni az egészséges kétnyelvűség érvényre juttatásáért, hangoztatva annak funkcionalitását, mert egyértelműen állítható, hogy küldetését teljesít: a különböző anyanyelvű nemzetek és nemzetiségek egymás közti kommunikálását, jobb megértését. A kétnyelvűség funkcionalitását azért tartom fontosnak (egyben úgy érzem, hogy ez visz bennünket közelebb a legmegfelelőbb megoldáshoz), mert feleletet ad a kétnyelvűségnek a köznapi életben való tényleges működésére. Ugyanis kétnyelvűnek tekintünk mindenkit, aki a mindennapi beszédtevékenysége során anyanyelve mellett (a beszédhelyzetnek megfelelően) még egy másik nyelvet is használ.

Kétnyelvűsége nevelés

A kétnyelvű nevelés (oktatás) problémája mindenütt időszerű, ahol egy országban (vagy azon belül kisebb területeken, tájakon) két vagy több nemzetiség él együtt. E kérdéssel már régóta foglalkoznak nyelvészek, pedagógusok, pszichológusok, logopédusok és más szakemberek. Néhányuk munkásságát olvasva eleinte bizonyos ellentéteket vélünk köztük felfedezni, de alapos elemzés után arra a következtetésre jutunk, hogy javarészt egyetértenek abban, hogy a kultúrában és nemzete gondolatvilágában mindenki az anyanyelvén hatol be. Ezért fontos, hogy teljesen elsajátítsa anyanyelvét még mielőtt elkezdené tanulni az idegen nyelvet. *J. A. Comenius* Nagy didaktikájában azt írja: „Minden nyelvet külön tanuljon. Először természetesen az anyanyelvét...”

A hazai kutatások eredményeit szembesítve a kétnyelvűség témakörének külföldi szakirodalmával arra a következtetésre jutunk, hogy az egészséges kétnyelvűség funkcionálásához két út vezet. Ez a kétnyelvű nevelés és az idegen nyelv oktatása. E két forma alapvetően különbözik egymástól.

A kétnyelvű nevelés

A kétnyelvű nevelés azt jelenti, hogy a gyermek a második nyelvet spontán sajátítja el az iskoláskor előtti fejlettségétől függetlenül, természetes módon (például vegyes házasság gyermekeként). Ily módon a gyermek még iskoláskora előtt olyan kommunikációs eszközre tesz szert, amelyet csak olyan személlyel érintkezve használ, akihez valamilyen érzelmi viszony fűzi (például a gyermek az édesanyával az anyanyelvén, az édesapjával pedig a másik nyelven kommunikál). Így fokozatosan kialakul benne a két nyelv egymástól független rendszere. Az egészséges nyelvfélődéseknek ez esetben csak az a feltétele, hogy a fordítás az egyik nyelvről a másikra ne hasson zavaró tényezőként. Ilyen feltételek mellett a

kétnyelvű nevelés a gyermek beszédének fejlődési törvényeivel összhangban van, s ilyen formában neurofiziológiai szempontból tekintve is helyes és ártalmatlan.

A poliglottia (idegen nyelvek elsajátítása)

Az egyéni kétnyelvűséget tájainkon már régóta olyan állapotként szokás értelmezni, amikor az egyén a második nyelvet szinte „anyanyelvi” szinten beszéli. A korábbi időszak nyelvészei, „nyelvszakértői” minden tudásuk latbavetésével a szlovák nyelv oktatási módszerét ezen igekezetnek vetették alá. Ilyen módon értelmezik a kétnyelvűséget ma is az oktatási tárca szakemberei, és ezt sugallja az az intolerancia is, amelyet az utóbbi időben kialakított közvélemény mutat, miszerint a szlovákiai magyarok szlovák nyelvtudásában nyelvtani és stilisztikai hibák fedezhetők fel. Tökéletes kétnyelvűek nemcsak a szlovákiai magyarok, de más nemzetiségek körében is csak elvétve akadnak. A nemzetiségek túlnyomó többsége a második nyelvet az anyanyelvi beszédhasználatnak megfelelő spontaneitással beszéli.

A gyakorlat és a mindennapi körülmények arra készítetik tehát az idegen nyelvet oktató intézményeket, hogy a nyelvoktatást kötelezze a másik nyelv funkcionalitásának a kialakítására.

A második nyelv iskolai oktatásával kapcsolatos kérdésekre helyes válaszokat kellene megfogalmazni. A társadalomnak el kellene döntenie és világosan kellene leszögeznie, milyen irányt akar szabni az első nyelv (a nemzetiségek anyanyelve) tekintetében: fejleszteni, visszaszorítani, befűllasztani, átírányítani vagy elszigetelni óhajítja-e azt, mert eszerint kellene megválasztani a módokat. Tisztázni kellene, melyik életkor a legalkalmasabb a második nyelv tanulásának bevezetésére; a második nyelv – mint idegen nyelv – elsajátíttatása csak bizonyos órákon történjék-e, vagy az iskola valamely fokán, bizonyos tantárgyaknak a második nyelven való tanítása keretében is. További fontos kérdés, hogy milyen módszerekkel történjék a másik nyelv tanítása.

Tudvalevő, hogy minél korábban kezdődik a másik nyelv elsajátítása, annál könnyebb a tanulás. Egyes neurofiziológusok a 4–8 éves gyermek agykérge neurofiziológiai éréseinek rendkívüli plasztikusságára hivatkozva ezt a kort ajánlják a második nyelv tanításának a bevezetésére. Más kutatók szerint – mint már említettem – a második nyelv tanulását azután kell elkezdni, miután a gyermek az anyanyelvét teljesen elsajátította. Egészen fiatal korban, még éretlen, kifejletlen anyanyelvi alapokon tanulni idegen nyelvet, ez ellenkezik a gyermek neurofiziológiai apparátusának életkori jellemzőivel. Egyesek szerint ez nemcsak az anyanyelv kizorítását eredményezheti, hanem felületes intelligenciához és az érzelmi fejlettség rendellenességeihez is vezethet.

A második nyelv tanításának megkezdését nemcsak a neurofiziológiai ismeretekre támaszkodva szükséges eldönteni, hanem figyelembe kell venni a pszicholingvisztikai és szociolingvisztikai tényezőket is. A gyakorlati döntéseknél ezek a tényezők nagyban befolyásolják a későbbi nyelvi fejlődést. Amennyiben a társadalomnak valóban az egészséges kétnyelvűség a célja, akkor figyelembe veszi a kétnyelvűségi helyzeteket (szubtraktív és additív), vagy azt, hogy fennáll-e a nyelvcsere valószínűsége, valamint azt is, hogy melyik az a nyelv, mely a környezetben dominál (amely az iskolai oktatáson kívül is akadály nélkül kifejlődne). A ma is létező iskolarendszerben működő „kétnyelvűségre” való oktatás nem eléggé érzékeny ezekre a helyzetekre. Az idegen nyelv (konkrétan a szlovák nyelv) oktatását egységesen – függetlenül az említett környezeti hatásoktól – írja elő az oktatásügyi tárca. Az utóbbi időben az oktatásirányítás fő gondja az oktatás

intenzitásának növelése, így az alapképzésben heti egy órával növelte a szlovák nyelvre szánt kötelező órák számát, és továbbra is megköveteli a fő tantárgyak szakkifejezéseinek szlovák nyelven történő elsajátítását.

Oktatási tipológiák

Az utóbbi időben a kormányzat által kiadott rendelkezések érvényre juttatása érdekében az oktatásügyi minisztérium illetékesei felettébb erőteljes nekifeszüléssel szándékoznak utat nyitni az alapiskola és a középiskola valamely fókán bizonyos tantárgyaknak a második nyelven, illetve két nyelven való tanításának. Igaz, aligha tudományos megfontoltságból. Ugyanis a legújabb oktatási tipológiákban találunk olyan megoldásokat, amelyek segítségével az iskola mind a többségi, mind a kisebbségi etnikumhoz tartozó tanulóknak kifejlesztheti a kétnyelvű és a két kultúra elsajátításának kívánatos formáit. Az említett tipológia összefüggésbe hozza az oktatás módszereit és céljait, illetve a pedagógiai ráhatások formáit és az ezek hatására várható eredményeket. A tipológia az oktatási programok következő típusait különbözteti meg:

1. *Hagyományos program:* az oktatás a többség nyelvén folyik (államnyelven), ez egynyelvűséget eredményez.

2. A többség nyelvén folyó oktatás nyelvileg heterogén összetételű osztályokban (kisebbségi és többségi tanulókkal). Ez a „*nyelvi befullasztási* vagy *elsüllyesztési*” program távlatilag egynyelvűséget eredményez. A kisebbségi tanulóknak az oktatás nyelve nem első nyelvük, számukra az oktatás nem kielégítően eredményes. A sikeresek mindinkább lemondanak első nyelvükről és kultúrájukról, a sikertelenek az iskolai kudarcot saját hibájukként élik meg.

3. Egynyelvű fejlődést eredményeznek a *szegregációs* (elszigetelési) programok. A kisebbség tanulói a kisebbség nyelvén tanulnak a többség nyelvének kirekesztésével.

4. Az *első nyelv* (az anyanyelv) *megőrzésére irányuló programoknál* az oktatás a kisebbség nyelvén folyik kisebbségi tanulók részére, de tantárgyként és más iskolai tevékenységek keretében intenzíven tanulják a többség nyelvét. A program eredményeként megmarad az első nyelv és hozzá fejlődhet a második (a többségi) nyelv ismerete.

5. Kétnyelvűséget eredményeznek a „*nyelvi belemerülési*” programok, melyekben a tannyelv kezdetben homogén osztályokban a többségi diákok számára a kisebbség nyelve. Később a tanulók tantárgyként, majd újabb tantárgyak oktatási nyelveként első nyelvüket is használják.

6. Az egynyelvű fejlődést serkentik a *átirányítási* kétnyelvű programok. A kezdeti oktatás két nyelven történik, amíg a többség nyelvét olyan szintig el nem sajátítják a tanulók, hogy az válhasson az oktatás kizárólagos nyelvévé. A kisebbségi tanulókat azonnal „átirányítják” a többség nyelvén folyó oktatásra. Az ilyen felszínes átállítás az egynyelvűsített iskolai helyzetekben nem elegendő a sikerhez. Kettős kár keletkezik: leépül, elsorvad az első nyelv, viszont a kisebbségi tanulók tanulmányi előmenetele ezekben a programokban gyakran gyenge, nem kielégítő.

7. Az „*utópisztikus*” kétnyelvű programoknál két nyelven folyik az oktatás a többségi és kisebbségi tanulók részére egyaránt. A reális felmérések alapján az oktatás során, ha annak a nyelvnek adnak nagyobb támogatást, melynek kisebb a lehetősége, hogy az iskolán kívül is kifejlődhet, akkor a program kétnyelvűséget eredményez.

A felsorolt oktatási programokból kitűnik, hogy a többségi tanulók kétnyelvűségének fejlesztéséhez nem szükségszerű, hogy a tannyelv a tanulók első nyelve legyen, mert ez az iskola segítsége nélkül is jól fejlődik. A kisebbségi tanulók esetében viszont ez szükségszerű, mert első nyelvük az iskola segítsége nélkül nehezen tudna megfelelő szintre fejlődni. Minden olyan oktatásban, mely kétnyelvűséget tűz ki célul, az az alapvető elv, hogy az iskolában annak a nyelvnek kell megadni minden lehetséges támogatást, melynek iskolán kívüli fejlődésére a szélesebb társadalmi közegben a feltételek kevésbé megfelelőek.

A kétnyelvűség helyzete ma Szlovákiában

Szlovákiában, a jelenleg is működő iskolarendszer kereteiben nem egyértelmű az elhatározás, hogy a vegyesen lakott területeken a nyelvoktatás terén az oktatás célkitűzései mit rejtenek magukban: elkötelezett kétnyelvűséget, nyelvi befullasztási vagy elsüllyesztési programot, szeregációt vagy átírányítási programot. A vegyesen lakott területeken a legáltalánosabb a kétnyelvűség kialakításának elmulasztása, például a kizárólag szlovák tannyelvű iskolákban. Itt inkább az „átírányítási” program jellegzetes vonásai fedezhetők fel, hiszen ezekben az iskolákban nem az a nyelv nyer támogatást, amelynek az iskolán kívüli fejlődésére a tágabb társadalmi közegben a feltételek kevésbé megfelelőek. Ezekben az iskolákban a kisebbségi anyanyelvű tanulók kénytelenek feladni első nyelvüket, és fokozatosan áttérnek az egynyelvűsége (a többségi nyelv használatára).

A kétnyelvűség preferálása így főleg a magyar tannyelvű alap- és középiskolákban kerül erőteljesen az érdeklődés középpontjába. Az alapiskolákban, ahol a tanítási nyelv a nemzetiség nyelve, inkább úgy jellemezhető az oktatás, mintha az első nyelv megőrzésére irányuló program lenne. A program fogalmát azonban nem meríti ki teljes egészében, mert az utóbbi időben érvénybe léptetett óraterv éppen a második nyelv megerősítésének céljából növelte a szlovák nyelv óraszámát, valamint néhány tantárgy témájának összefoglalásaként – a szakterminológia erőteljes megkövetelése mellett – kötelessége a tanulónak megtanulni a tananyagot szlovák nyelven is.

Az oktatási tárca újabb törekvése – „*Opatrenia na skvalitnienie...*” – szintén a második nyelv megerősítését szolgálja. A szlovák nyelven kívül még más tantárgyak szlovák nyelvű oktatását is javasolja a program – amely tulajdonképpen az anyanyelv használatára irányult – abban az esetben, ha a szülő is így óhajtja. Ezzel a beavatkozással egyfajta nyelvszvasztásra, nyelvcsere kerülni lehet sor. A laikus közvélemény nyilván ezeket a veszélyeket nem látja, nem is láthatja, hiszen a kétnyelvűsége való oktatás veszélyeiről, bonyodalmairól nem nagyon tájékozottak, és tudományos megalapozottsággal nem tárták fel mindeddig a veszélyeket.

Az intézkedés bizonyos mértékben módosítja az eddigi szeparatív kétnyelvűsége nevelésnek a formáit azzal, hogy lehetőséget ad a vegyesen lakott területeken a szlovák nyelvű iskolákban (a heterogén osztályokban) a magyar nyelvnek nem kötelező, választott tantárgyként való tanítására. Nem eléggé világos az ilyen oktatási formának a célja. Amennyiben a kétnyelvűséget célozza meg, ez esetben a kisebbségi tanuló első nyelvét nem tudja oly mértékben támogatni, hogy egészséges kétnyelvűség alakulhasson ki, mert a társadalom szélesebb körében az e célú feltételek kevésbé megfelelőek. Így az egész intézkedés csak további zavaros helyzetek kialakulásának lehetőségét hordozza magában.

Más vonatkozásai is vannak ennek az intézkedésnek. Az előbbiekből már elhangzott, hogy minél korábban kezdődik el a második nyelv elsajátítása, a tanulás annál könnyebben megy. Így a lehetőség kiszélesítése a kétnyelvűség

irányában például az óvodás korú gyermekek számára (amire az intézkedés nem gondolt körületekintően), bizonyára kompatibilisabbá tenné az egész intézkedést, hatékonyabbá tenné az oktatás folyamatát, egészségesebb kétnyelvűség alakulhatna ki a vegyes lakosságú területeken.

Izgalmas és nagyon fontos kérdés, hogy milyen módszerekkel történjék a második nyelv tanítása. Erről is az „*Opatrenia...*” rendelkezik. Megállapítja, hogy a „... szlovák tannyelvű iskolákban, főleg az alsóbb osztályokban, a szlovák nyelv tudása – főleg a más nyelvű tanulók körében – elégtelen. A gyenge szlovák nyelvtudás a magyar nyelvi dominanciájú beszédkörnyezetben a felsőbb osztályokban is jelen van, mert a nyilvános társalgás az órákosi szünetekben túlnyomó többségben magyarul történik. Ez a körülmény természetesen csökkenti a tanulók kommunikatív képességét és kihat az oktatási eredmények színvonalára.”

„... A magyar tannyelvű iskolákban folyó szlovák nyelvi és irodalmi koncepció elemzése alapján ... a tantárgy tanításának modellje, a tananyag struktúrája és annak kiválasztása, valamint a tanítás módja nem biztosították a nyelvkészség elsajátítását, a kommunikatív képesség kifejlesztését ... A szlovák nyelv oktatásának új felfogása alapján az alap- és középiskolák oktatási folyamatában kell hogy érvényre jusson a kommunikativitás igénye, valamint a nyelvi sajátosságok mint bármely helyzetben (beszédhelyzetben) való megértetés képessége, nyelvi felkészültsége. A hangsúlyt a nyelv kommunikativitására kell helyezni, mivel a kommunikatív készségek döntően befolyásolják az abszolvensek középiskolákon és főiskolákon való továbbtanulási feltételeit, illetve azoknak a köznapi életben való érvényesülését.”

A továbbiakban az intézkedés arról rendelkezik, hogy a szlovák nyelv oktatásának megerősítésére heti egy órával növekszik az óraszám az alapiskola mindkét fokozatán. Itt is azt az ellentétet tapasztaljuk, hogy éppen az a nyelv nyer támogatást, amelynek az iskolán kívüli fejlődésére a szélesebb társadalmi közegben a feltételek amúgy is megfelelőek. A rendelkezés nem terjed ki a szlovák nyelv oktatásának más lehetséges módszereire. Ugyanis a kommunikativitásnak a megkövetelése az oktatásban, ha általánosan, minden megkülönböztetés nélkül érvényesítjük, uniformitást von maga után, figyelmen kívül hagyja a beszédkörnyezeti sajátosságokat és más nyelvi sajátosságokat.

Javaslat a szlovák nyelv tanításának módszerére

Szlovákia vegyes lakosságú területein nem azonos a nemzetiségek eloszlása, a földrajzi környezet, az etnikai helyzet, a gazdasági és művelődési viszonyok stb. Ezért nyilvánvaló, hogy a második nyelv oktatását sem lehet egységes alapelvek szerint végezni. Természetesen alapkoncepciónak elfogadható a nyelvtanítás kommunikativitása, ezt azonban a nyelvi környezet különbözőségeihez kellene igazítani. Eközben feltétlenül figyelembe kell venni a tanulók adott nyelvtudásának szintjét, a szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai szempontokat, s a beszéd más funkcióit is, amelyek serkentik a kognitív fejlődést. Ezen szempontok alapján a vegyesen lakott területek legalább három olyan territóriumra oszthatók, melyeken belül megközelítően azonos módszerekkel lehetne oktatni a második nyelvet.

1. Megközelítően *homogén nyelvközegű terület* – a *második nyelv* környezeti erőssége meghaladja az *első nyelv* beszédkörnyezeti hatását. Itt az *első nyelv* kommunikatív oktatási jellegét többletóra-ráfordítással kell megerősíteni (például választható vagy nem kötelező tárgyként, nyelvi társalgás stb.).

2. Megközelítően *homogén nyelvkörnyezetű terület* – az *első nyelv* társadalmi erőssége túlsúlyban van a második nyelvvel szemben. Ebben az esetben a nyelvköz-

tatás kommunikatív jellegének alkalmazását nem szükségszerű más módon erősíteni, hiszen az első nyelv szélesebb társadalmi közegben zavartalanul fejlődhet.

3. *Azonos erősségű beszéd és nyelvi környezet* – sem az első, sem a második nyelv nem igényli a különösebb megerősítést. A nyelvoktatás kommunikatív jellegének hangsúlyozása mellett legfeljebb a nyelvi társalgás alkalmazható nem kötelező választott tárgyként.

Mindhárom esetben a nyelvtanulás kommunikatív jellegű oktatására megfelelő didaktikai módszereket ajánlatos kidolgozni. Legyenek ezek inkább oktatási programok, mivel hatékonyságuk csak úgy érvényesül, ha a gyermekek óvodáskortól kezdődően, az érettségivel bezáróan benne foglaltatnak az oktatás folyamatában.

Összegezés

Szlovákiának csaknem egész területén két- vagy többnyelvű a lakosság, ebből adódóan a kétnyelvűség szükséglet, a többségi szlovák nemzet és a nemzetiségek kölcsönös megértésének nélkülözhetetlen eszköze. A funkcionáló kétnyelvűség (vagy az egészséges kétnyelvűség) feltételei még nem adóttak az országban. Ilyen körülmények között a nemzetiségeknek nincs más választásuk, mint felvállalni a „sánta kétnyelvűség”-re való felkészítés és oktatás nem könnyű szerepét. Teszik ezt a humánus, a tolerancia és a békesség jegyében.

A második nyelv (a szlovák nyelv) a nemzetiség nyelvén folyó oktatási intézményekben alapkoncepcióként a kommunikativitást tűzte ki célul. Ennek megvalósításakor az oktatás folyamatában figyelembe kellene venni azt a legalább három különböző kétnyelvűségi térséget, melyek Szlovákia vegyesen lakott területein alakultak ki és nagymértékben befolyásolják a második nyelv oktatásának gyakorlatát. Nyilván a különböző jellegű nyelvi közegekben más-más módon, más módszerekkel kell megközelíteni a kétnyelvűség kialakításának folyamatát.

„Minden ember annyit ér, ahány nyelvet beszél” – mondja a közmondás. Jó lenne, ha ez a közszellem, ösztönző nyelvi közeg kedvezően hatna egész Szlovákiában.